

Bitka kod Kane po Liviju i Polibiju

Pavelić, Dominik

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:871866>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-10**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Preddiplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Dominik Pavelić

Bitka kod Kane po Liviju i Polibiju

Završni rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za klasičnu filologiju

Preddiplomski sveučilišni studij latinskog jezika i rimske književnosti (dvopredmetni)

Bitka kod Kane po Liviju i Polibiju

Završni rad

Student/ica:

Dominik Pavelić

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Anita Bartulović

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Dominik Pavelić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Bitka kod Kane po Liviju i Polibiju** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. rujna 2017.

Bitka kod Kane po Liviju i Polibiju

SAŽETAK

Ovaj se rad bavi usporedbom Livijeva i Polibijeva opisa bitke kod Kane 216. g. pr. Kr. Ta je bitka bila središnji događaj Drugog punskog rata. U radu se na osnovi spisa spomenutih historiografa upoznaje sa situacijom i potezima rimske države prije tog sukoba te govori o rimskoj i kartažanskoj vojsci, njihovim zapovjednicima i vojnoj taktici u kontekstu bitke kod Kane. U središtu njihova opisa bitke jest Hanibalov odlučujući manevar kojim je opkolio i razbio rimsku vojsku. Bitka je ostala zapamćena upravo po tome taktičkom potezu. Za rimsku državu posljedice su bile katastrofalne: gotovo je čitava vojska bila uništena, a mnogi gradovi Italije pali su pod vlast Kartage. Analizirajući sukladnost odnosno nesukladnost u opisima bitke kod dvojice spomenutih historiografa, proizlazi da se one ne zasnivaju samo na upotrebi različitih izvora, nego i različitom poimanju načina pisanja povijesti.

Ključne riječi: Livije, Polibije, bitka kod Kane, Rim, Kartaga, konzuli

Battle of Cannae According to Livius and Polybius

ABSTRACT

This paper deals with the comparison of Livy's and Polybius' description of the battle of Cannae 216 BC. This battle was the central event of the Second Punic War. The paper discusses, based on the writings of the mentioned historiographers, on the Roman and Carthaginian army, their commanders and military tactics in the context of the battle of Cannae. In focus of their description of the battle is Hanibal's decisive maneuver by which the Roman army was surrounded and broken. The battle was remembered exactly by that tactical move. For the Roman state, the consequences were catastrophic: almost entire army was destroyed and many Italian cities fell under the rule of Carthage. Analyzing the consistency or non-consistency in the descriptions of the battle of the two mentioned historiographers, it follows that they are not based only on the use of different sources, but also on the different perceptions of the way in which history is written.

Key words: Livy, Polybius, battle of Cannae, Rome, Carthage, consuls

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POLIBIJEVO I LIVIJEVO DJELO KAO POVIJESNI IZVORI.....	1
2.1. POLIBIJE.....	1
2.2. TIT LIVIJE	2
3. DOGAĐAJI I VOJNO-POLITIČKI POTEZI RIMSKE DRŽAVE PRIJE BITKE KOD KANE.....	4
3.1. <i>HANNIBAL ANTE PORTAS!</i>	4
3.2. POVEĆANJE RIMSKE VOJSKE	4
3.3. VAŽNOST KANE.....	5
3.4. NAJAVA NEVOLJA	6
3.5. RIMSKI ZAPOVJEDNICI ZA 216. G. PR. KR.	7
3.6. RASPRA MEĐU KONZULIMA	7
3.7. DOLAZAK U KANU	8
4. SUDAR DVIJU SILA	9
4.1. NAORUŽANJE VOJSKE	9
4.2. POSTROJAVANJE VOJSKE.....	10
4.3. GLAVNI SUKOB	11
4.4. RIMSKA <i>FORTITUDO</i>	12
4.5. HANIBALOVA POBJEDA	14
5. POSLJEDICE TEŠKOG PORAZA	14
6. PITANJE ZAPOVJEDNIŠTVA KOD RIMLJANA	15
7. ZAKLJUČAK	16
LITERATURA.....	18

1. UVOD

Bitka kod Kane bila je središnji događaj Drugog punskog rata, a odvijanje bitke i njen značaj ostavili su toliki trag u ratnoj povijesti da se ona i danas spominje kao uzor vojne taktike. Sačuvanih izvora koji opisuju bitku kod Kane postoji nekoliko: Polibije, Tit Livije, Plutarh i Apijan iz Aleksandrije. Nijedan od navedenih pisaca nije živio u vrijeme Drugog punskog rata. Vremenski je najbliži Polibije koji je pisao 50 godina nakon događaja, zatim Livije (1. st. pr. Kr.), pa Plutarh (1. i 2. st. po. Kr.) te Apijan (2. st. po. Kr.). Livije i Plutarh slijede Polibija u opisu bitke, dok se Apijanov opis dosta razlikuje od njihova jer se vjerojatno služio rimskim analima.¹

U ovom radu usporedit će se izvještaji o bitki kod Kane koje donose Polibije (3.110-118) i Livije (22.44-52) jer su njih dvojica bila vremenski najbliži tom događaju. Iako Livije prati Polibija u koječemu, ipak unosi određene pojedinosti koje Polibije ne spominje. Dakako, valja uzeti u obzir da određena poglavlja osim ovih navedenih mogu biti važna za shvaćanje konteksta zbivanja.

Rad je podijeljen na pet cjelina: prva nas upoznaje s historiografima Polibijem i Livijem koji su pisali o bitki, druga upućuje u događaje koji su prethodili glavnom sukobu, treća cjelina donosi opis bitke, četvrta govori o ishodu, a peta raspravlja o problemu zapovjedništva kod Rimljana.

2. POLIBIJEVO I LIVIJEVO DJELO KAO POVIJESNI IZVORI

2.1. Polibije²

Polibije je živio od 200. do 118. g. pr. Kr. Rodio se, dakle, 16 godina nakon bitke kod Kane, a bio je živ u vrijeme Trećeg punskog rata te ga je svjedočio iz prve ruke.³ Napisao je *Povijesti* (*Ἱστορίαι*) u četrdeset knjiga od kojih je potpuno sačuvano samo pet. Obuhvaćaju razdoblje od 264. do 146. g. pr. Kr.

Godine 166. pr. Kr. Polibije, u 45. godini života, biva poslan u Rim kao jedan od tisuću grčkih talaca. Došao je u obitelj Emilija i postao prijatelj i mentor Scipiona Emilijana, razoritelja Kartage i unuka Emilija Paula, jednoga od dvojice konzula i zapovjednika rimske vojske kod Kane. Živeći u njihovoj obitelji, odlučio je pisati o tome kako je Rim postao vodeća sila na Mediteranu.

---

¹ Daly 2002, 18, 25.

² O Polibiju vidi više u Smith 1873, 443; Lesky 2001, 754-759; Sironić, Salopek 1977, 170-171.

³ Mosig, Belhassen 2008, 104.

Pisao je oko pedeset godina nakon bitke kod Kane i njegovo se djelo obično smatra više pouzdanim nego Livijevo. Treba uzeti u obzir i to da njegova objektivnost i preciznost postaju upitni kada piše o članovima obitelji kojoj je služio. Antički popis „kanonskih“ povjesničara, koji je uključivao Ksenofonta, Tukidida i Herodota, često je isključivao Polibija zbog neelegancije njegova stila.⁴

Polibiju je cilj prikazati istinu. Možemo ga s razlogom smatrati dobrim povjesničarom. Bio je vojnik, političar i diplomat, a činjenica da je u Rimu boravio u obitelji Emilija Paula te imao dobar odnos sa Scipionom Emilijanom činila ga je veoma podobnim za taj posao. Kada opisuje prednosti i nedostatke terena za bitku, može se primijetiti njegovo poznavanje prirode, geografije i, donekle, strategije. Polibije je navodno prešao Alpe kako bi proučio Hanibalovu rutu, a mogao je putovati i u Afriku budući da mu je Scipion čak omogućio flotu za njegova istraživanja.⁵

2.2. Tit Livije⁶

Livije je živio od 59. do 17. (ili 64. do 12.) po. Kr. Napisao je historiografsko djelo *Od osnutka grada (Ab urbe condita)* u 142 knjige od kojih je sačuvano 35 knjiga uz sažetke (*Periochae*) ostalih knjiga. Ono je veoma važan izvor za povijest Rima.

Knjige 21 – 30 pokrivaju Drugi punski rat, a bitka kod Kane opisana je na kraju 22. knjige. Vojni detalji koje Livije spominje u izvještaju bitke uglavnom prate Polibijevu shemu, iako Livije uključuje neke detalje koje Polibije nije spomenuo. Iako je Livije bio upoznat s Polibijevim radom, vjerojatno je dosta sadržaja crpio od Lucija Celija Antipatera, koji mu je glavni izvor za prve godine Drugog punskog rata. A čini se da je Celije koristio izvore poput Polibija i Kvinta Fabija Piktora.⁷

Livije je veliki domoljub, no njegovi povijesni izvještaji, iako napisani profinjenim stilom, sadrže neke izmišljene događaje. Primjerice, Livije navodi fiktivne govore, tobože od riječi do riječi, ili anegdote koje su očito izmišljene da pruže zanimljiv i poticajan primjer za rimsku publiku. Neki ga čak smatraju bližim novelistu nego objektivnom kroničaru. Livije

---

⁴ Usp. Mosig, Belhassen 2008, 4-5.

⁵ Ebeling 1907, 27.

⁶ O Liviju vidi više u Smith 1870, 790; Vratović 1977, 259.

⁷ Usp. Daly 2002, 33. O Antipateru vidi više u Smith 1880, 202, a o Fabiju Piktora u Hammond, Sucullard 1970, 427.

prepričava događaje radi stvaranja primjera, junačkih paradigmi i često radi same zanimljivosti.⁸

Upravo zbog toga njemački filolog Richard Heinze u svom djelu *Virgil's Epische Technik* dovodi u vezu Vergilijevu epsku poeziju s Livijevim pisanjem povijesti. Zajednička im je karakteristika idealistički pogled na povijest i pisanje u skladu s Augustovim načelom *cura morum per exempla maiorum* (briga za običaje po primjerima predaka). Također, obojica su dramatični, vole iznenađenja, kontraste i gradacije. Dramatičan stil počeli su helenistički povjesničari i peripatetičari koji su željeli u čitačima pobuditi osjećaje sažaljenja, srdžbe i straha.⁹

Neki su književni kritičari, poput Kvintilijana, smatrali ondašnju historiografiju nekom vrstom pjesme koja nije u stihovima (*carmen solutum*, odnosno *odriješena pjesma*) čiji je cilj više prenijeti emocije nego istinu.¹⁰ Polibije nije blagonaklon takvom načinu pisanja i kritizira grčkog povjesničara Filarha zbog njegovih inovacija i težnje da zabavlja čitatelje.¹¹ Dovoljno je, dakle, pročitati samo nekoliko rečenica i već postaje jasno kako Livije smatra stil veoma bitnim za svoju publiku, dok je Polibiju bio od mnogo manje važnosti. Katkad može biti teško iz današnje perspektive povijesti razumjeti i prihvatiti takav, ponekad nekritičan, stav prema istini kakav je prisutan u antičkoj historiografiji. Uska povezanost govorništva i historiografije, posebno u međusobnom nadopunjavanju (govornici uzimaju događaje i primjere iz povijesti, a historiografi govornički stil) može dovesti do problema. Naime, Ciceron govori kako je govornicima dozvoljeno i izmišljati kako bi nešto izrazili efektnije: „quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis, ut aliquid dicere possint argutius“.¹² Tako zbog povezanosti tih dviju disciplina historiografija može gubiti na uvjerljivosti i dosljednosti istini, posebno kada autor teži ljepšem stilu i zanimljivosti publici poput Livija. Prema tome, Livije nije posebno oprezan i rigidan, štoviše, ponekad čak djeluje ravnodušan prema nekim proturječjima.¹³

---

⁸ Usp. Mosig, Belhassen 2008, 5.

⁹ Usp. Ebeling 1907, 26.

¹⁰ Quint. Inst. 10.1.31.

¹¹ Plb. 2.56.10. O Filarhu vidi više u Smith 1873, 362.

¹² Cic. Brut, 42.

¹³ Usp. Ebeling 1907, 26.

3. DOGAĐAJI I VOJNO-POLITIČKI POTEZI RIMSKE DRŽAVE PRIJE BITKE KOD KANE

3.1. *Hannibal ante portas!*

Početak studenog 218. g. pr. Kr. Hanibalova je vojska, prešavši Alpe, ušla u Italiju. Ubrzo se dogodio sukob s Rimljanima kod Trebije (218. g. pr. Kr.). Nakon te pobjede, Hanibal je proveo zimu u dolini rijeke Po. U proljeće je prešao Apenine, pobijedio Rimljane kod Trazimenskog jezera (217. g. pr. Kr.) i krenuo prema jugu Italije. Senat je odlučio postaviti diktatora kako bi osigurao brzo i djelotvorno vojno djelovanje. Diktator je, tijekom šest mjeseci, imao najveću službu: *imperium* dvojice konzula. Izabrani diktator bio je Kvint Fabije Maksim Verukoz (*Quintus Fabius Maximus Verucosus*). Fabije je vodio rat tako što je držao vojsku u brdima blizu Hanibalove vojske i povremeno slao manje odrede u napad kako bi uznemirio Kartažane, a ohrabrio svoje vojnike. Fabije je tako postupao jer je bio svjestan Hanibalove vojne sposobnosti i nadmoći u konjici. Zbog takvog načina ratovanja dobio je nadimak *Cunctator* (Oklijevalo). Kako su Kartažani išli prema jugu, putem su uništavali i palili zemlju kako bi natjerali Fabija da siđe s obližnjih brda da se bore na otvorenom prostoru. Budući da većeg sukoba nije bilo, Hanibal je pobjegao Fabiju i proveo zimu u Apuliji. U prosincu 217. g. pr. Kr. Fabiju je istekao mandat pa je vlast predana konzulima Gneju Serviliju Geminu (*Gnaeus Servilius Geminus*) i Marku Atiliju Regulu (*Marcus Atilius Regulus*).¹⁴

Nedugo nakon toga, dok su u Senatu jedni bili za Fabijevu strategiju, a drugi protiv, izabrani su novi konzuli, za 216. godinu. To su bili Gaj Terencije Varon i Lucije Emilije Paulo. Postalo je očito da je Fabijeva strategija napuštena i da se mora napraviti izravan napad na Hanibala. Tako je Senat napravio neočekivan potez odlučivši se na znatno povećanje broja legija.¹⁵

3.2. Povećanje rimske vojske

Što se tiče veličine nove vojske Polibije piše:

„πρόεθεντο δὲ στρατοπέδοις ὀκτὼ διακινδυνεύειν, ὃ πρότερον οὐδέποτε ἔγεγονε παρὰ Ῥωμαίοις, ἐκάστου τῶν στρατοπέδων ἔχοντος ἄνδρας εἰς πεντακισχιλίους χωρὶς τῶν συμμάχων. Ῥωμαῖοι γάρ, καθά που καὶ πρότερον εἰρήκαμεν, αἰεὶ ποτε τέτταρα στρατόπεδα προχειρίζονται. τὸ δὲ στρατόπεδον πεζοὺς μὲν λαμβάνει περὶ τετρακισχιλίους, ἵππεῖς δὲ διακοσίους. (...) καὶ τοὺς μὲν πλείστους ἀγῶνας δι' ἑνὸς ὑπάτου καὶ δύο στρατοπέδων καὶ τοῦ προειρημένου πλήθους τῶν συμμάχων κρίνουσι, σπανίως δὲ πᾶσι πρὸς ἕνα καιρὸν καὶ πρὸς ἕνα χρῶνται

¹⁴ Usp. Healy 1994, 59-62. O Fabiju vidi više u Hammond, Sucullard 1970, 427.

¹⁵ Usp. Hart 1967, 31-32.

κίνδυνον. τότε γε μὴν οὕτως ἐκπλαγεῖς ἦσαν καὶ κατάφοβοι τὸ μέλλον ὡς οὐ μόνον τέτταρσιν, ἀλλ' ὀκτὼ στρατοπέδοις Ῥωμαίκοις ὁμοῦ προήρηντο διακινδυνεύειν.¹⁶

(Odlučilo se riskirati s osam legija, što se nikad prije nije dogodilo kod Rimljana, a svaka je od legija imala oko 5000 ljudi ne brojeći saveznike. Naime, Rimljani, kako smo i prije rekli, uvijek regrutiraju četiri legije. Legija obuhvaća oko četiri tisuće pješaka, a dvjesto konjanika. (...) Većinu bitaka pobjeđuju s jednim konzulom, dvama legijama i izabranim mnoštvom saveznika, i rijetko se koriste svima u isto vrijeme i za jednu opasnost. No, tada su bili tako uznemireni i uplašeni za budućnost da su odlučili riskirati ne samo s četiri, već s osam rimskih legija odjednom.)

Senat je, dakle, prvi put u povijesti odlučio udvostručiti broj legija. Tih osam legija imale su zadatak slomiti kartažansku vojsku i poraziti Hanibala. U svakoj legiji bilo je 5000 pješaka i 300 konjanika. Osim toga, uz svaku legiju stajao je jednak broj savezničkih pješaka (*socii*) i još veći broj konjanika, u odnosu 3 saveznička naprema 2 rimska konjanika.¹⁷

Brojeći savezničke i rimske trupe zajedno, to je vojska od preko 90 000 ljudi. Postavlja se pitanje kako je uopće moguće da dvostruko manja vojska uništi toliku silu. Valja uzeti tu brojku sa zadržkom i računati na to da je Rim imao brojniju vojsku nasuprot Hanibalovih 40 000 pješaka i 10 000 konjanika, koje iznose Polibije i Livije.¹⁸ Dok Polibije iznosi brojku od 80 000 pješaka i 6000 konjanika,¹⁹ Livije u samom opisu bitke ne otkriva koliko je bilo vojnika na rimskoj strani. No nekoliko poglavlja prije govori o tome kako je veličina vojske povećana, ali kako je teško odrediti broj. Tako piše:

„quantae autem copiae peditum equitumque additae sint, adeo et numero et genere copiarum variant auctores, ut vix quicquam satis certum adfirmare ausus sim.”²⁰

(Koliko su grupe pješaka i konjanika dodane, autori se toliko razlikuju po broju i vrsti, da bih se jedva usudio išta tvrditi sa sigurnošću.)

Oba se autora dakle slažu da su Rimljani bili brojniji od Kartažana, ali točan broj nije moguće odrediti.

3.3. Važnost Kane

Dok su se u Rimu vršile pripreme za okršaj s Hanibalom, on se zaustavio u Kani. U Kani su bili spremnici hrane, ulja i drugih potrepština za vojsku. Iako je Rim mogao nabavljati žitarice sa Sicilije i Sardinije, ipak im je u teškom stanju rata bilo važno imati sredstva u Italiji. Tako je senat odlučio da konzuli prethodne godine Servilije Gemin i Atilije

---

¹⁶ Plb. 3.107.9, 14-15.

¹⁷ Usp. Healy 1994, 65.

¹⁸ Plb. 3.114.5; Liv. 22.46.6.

¹⁹ Plb. 3.113.5.

²⁰ Liv. 22.36.1.

Regul čekaju dolazak dvojice novih konzula i njihovu vojsku. Kada su se našli na udaljenosti oko dva dana hoda od Kane, združili su snage te sljedećeg dana krenuli na jug prema Kani.²¹

Kana se nalazila u pokrajini Apuliji oko 10 km od ušća rijeke Aufid (dan. Ofanto) u Jadransko more.²² Iako nije bila velik grad, Polibije navodi kako je zauzeće Kane stvorilo veliku pomutnju u rimskoj vojsci jer ne samo da su izgubili to mjesto i spremišta, već je Kana bila i središnje mjesto upravljanja okružjem.²³

Kada su Rimljani došli kod Kane i vidjeli logor Hanibalove vojske na zapadnoj obali rijeke, postavili su veliki tabor oko osam kilometara udaljen od neprijatelja na istoj strani rijeke.²⁴ Blizina rijeke bila je važna radi opskrbe vodom.

3.4. Najava nevolja

U to doba navodno su se po Rimu i okolici događali mnogi znakovi koji su ukazivali na loše ishode rata s Hanibalom. Tako se pričalo da je na nekoliko mjesta u isto vrijeme kišilo kamenje, da se neki kip kod Sabinjana znojio krvlju, da je iz toplog izvora tekla ledena voda te da je na jednoj cesti nekoliko ljudi poginulo od udara munja. A kada je u Rim došla vijest da su se vojske kod Kane utaborile jedna nasuprot drugoj i da se manji sukobi događaju svaki dan, u Rimu je nastao opći strah. Zbog prijašnjih poraza bojali su se posljedica koje bi proizišle ako bi izgubili i kod Kane. Budući da su se pokazala mnoga znamenja, po cijelom su se gradu vršile žrtve, zavjeti i molitve.²⁵ Unatoč tome, Rimljani su kod Kane doživjeli katastrofalan poraz.

Polibije je, nakon opisa bitke, dao svoj komentar u kojemu kaže kako su se katastrofe, odnosno teški porazi u ratu protiv Hanibala, koje su Rimljani doživjeli, dogodile jer se sudbina (*τύχη*) okrenula protiv njih. Za Polibija *τύχη* je uzrok rimskih poraza, ali i osvajanja i uzdizanja do najveće svjetske sile.²⁶ Inače, *τύχη* kao sudbina ili sreća, igra središnju ulogu u Polibijevu razumijevanju povijesti, a ona je ujedno, prema ondašnjem vjerovanju, personificirana božica sudbine i događanja.²⁷ S druge strane, Livije je u samom opisu bitke racionalan što se tiče božanske intervencije. Ne spominje utjecaj više sile ili sudbine, kao Polibije, na odvijanje bitke. Međutim, kao što je spomenuto, Livije govori kako su se u Rimu

---

²¹ Usp. Healy 1994, 67-68.

²² Smith 1854, 499.

²³ Usp. Plb. 3.107.2-5.

²⁴ Smith 1854, 500; Plb. 3.110.8-11; Liv. 22.44.1-4.

²⁵ Usp. Liv. 22.36.7-8; Plb. 3.112.6-8.

²⁶ Usp. Plb. 3.118.4-9.

²⁷ Smith 1873, 1194.

i okolici prije bitke kod Kane pojavili mnogi znakovi kao predznak loših ishoda kojih su se Rimljani pribojavali.

3.5. Rimski zapovjednici za 216. g. pr. Kr.

Već je prije spomenuto da su 216. g. pr. Kr. za konzule izabrani Gaj Terencije Varon i Lucije Emilije Paulo. Inače, „djelovanje konzula u gradu bilo je poglavito u tom, da su upravljali raspravama u senatu i u komicijama, predlagali zakonske prijedloge i izvodili zaključke“.²⁸ Ipak, konzuli su prije svega bili vojskovođe. Ta je služba prvo bila pristupačna samo patricijima, a od 367. g. pr. Kr. mogli su je dobiti i plebejci.²⁹ Jedan od konzula na čelu vojske koja se borila kod Kane (Gaj Terencije Varon) možda je bio plebejac.³⁰ Ako su oba konzula zajedno bila s vojskom, izmjenjivali su se u zapovjedništvu svaki dan.³¹

Lucije Emilije Paulo bio je konzul 219. g. pr. Kr. i dobio je trijumf za pobjedu u Drugom ilirskom ratu.³² Imao je dakle određeno vojno iskustvo. Također, važno je znati kako je Paulo bio djed Scipiona Emilijana, Polibijeva patrona. Ako uzmemo u obzir da je Polibije pisao o tome kako se Emilije Paulo borio i kakav je bio čovjek, ne treba se čuditi određenoj dozi pristranosti i uljepšavanja na račun Paula.

O Gaju Terenciju Varonu ne zna se mnogo, što zapravo nije neobično s obzirom na njegovo, već spomenuto, skromno podrijetlo. Livije je prema njemu posebno neprijateljski nastrojen. Prezire ga jer je niska roda i jer je bio protivnik spomenutog Kvinta Fabija Maksima. Iako Polibije nije toliko žestoko okrenut protiv njega, ipak i on ukazuje na to da za poraz treba kriviti Varona.³³

3.6. Raspra među konzulima

Varon se htio što prije obračunati s Hanibalom. Za razliku od Paula koji se protivio izravnom sukobu³⁴ baš poput diktatora Fabija Cunctatora. Nekoliko poglavlja prije Livije je iznio Fabijev govor u kojemu se obraća Paulu dajući mu savjete kako se boriti s Hanibalom. Fabije smatra da se s njime valja sukobljavati samo onako kako je to on činio (zasjedama i

---

²⁸ Musić 1942, 117.

²⁹ Musić 1942, 118.

³⁰ Smith 1873, 1222.

³¹ Musić 1942, 118; Plb. 3.117-118.

³² Plb. 3.107.8.

³³ Usp. Clare, 2014.

³⁴ Plb. 3.110.3.

presjecanjima opskrbnih linija) s velikim strpljenjem.³⁵ U govoru upozorava Paula na Varona: „griješiš Lucije Paule, ako misliš da ćeš imati manje borbe s Gajem Terencijem nego s Hanibalom“.³⁶

Paulo nije želio bitku na otvorenom polju jer je bio svjestan Hanibalove prednosti u konjici.³⁷ Budući da je Varon zbog neiskustva samo čekao priliku da započne boj protiv Hanibala, a Paulo se protivio borbi na takvom mjestu, došlo je do svađe između dva konzula, a to je nešto najgore u takvim situacijama, kako piše Polibije.³⁸ U toj svađi Paulo spominje Varonu srljanje Sempronija i Flaminija, a Varon navodi Fabija kao primjer strašljiva i lijena generala.³⁹

Zanimljiv je Varonov komentar kojim se brani kada Paulu govori kako nije njegova krivnja što je Hanibal skoro zauzeo Italiju po korištenju.⁴⁰ Naime, prema Zakoniku dvanaest ploča (*Leges duodecim tabularum*) osoba postaje vlasnik zemljišta ako ga dvije godine koristi („usus auctoritas fundi biennium est“).⁴¹

3.7. Dolazak u Kanu

Dan nakon što su došli, odnosno prvi dan koji su čitav proveli kod Kane, zapovjednik je bio Varon. On je brzo poveo manji napad na neprijatelja. Došlo je do sukoba pješaka i konjanika, no nedugo zatim obje su se vojske povukle.⁴²

Drugog dana u Kani zapovjedništvo preuzima Paulo i zapovijeda vojski da se utabori na sljedeći način: jedan veći logor na istoj obali rijeke kao neprijatelji, a jedan manji logor na drugoj strani rijeke kojemu je svrha bila braniti vodonoše iz većeg logora i napadati neprijateljske.⁴³

Trećeg dana, za Varonova zapovjedništva, Hanibalova se vojska sprema i postrojava u redove. Međutim, naposljetku kada Rimljani nisu odgovorili, povlači vojsku, ali šalje Numidane, koji su činili laku konjicu, u napad na vodonoše.⁴⁴

---

³⁵ Liv. 22.39.9.

³⁶ Liv. 22.39.4.

³⁷ Plb. 3.110.2.

³⁸ Plb. 3.110.3.

³⁹ Liv. 22.44.5. Sempronije je poražen u bitki kod Trebije. O njemu vidi više u Smith 1870, 806. Flaminije je poražen u bitki kod Trazimenskog jezera. O njemu vidi više u Hammond, Sucullard 1970, 441.

⁴⁰ Liv. 22.44.6.

⁴¹ Cic. Top. 4.23.

⁴² Usp. Plb. 3.110.4-7.

⁴³ Usp. Plb. 3.110.11; Liv 22.44.3.

⁴⁴ Usp. Plb. 3.112.3; Liv. 22.45.2.

Polibije piše kako se trećeg dana Hanibalova vojska samo spremala, a četvrtog dana, kada je Paulo bio zapovjednik, izvršila spomenuti napad na vodonoše.⁴⁵ Za razliku od Polibija, Livije nije potpuno jasan kada piše što se sve dogodilo u kojem danu. No, prateći Polibijevu kronologiju, može se dobiti potpunija slika. Livije izričito navodi da je Varon glavni na dan bitke,⁴⁶ no čini se da ovdje stavlja u jedan dan događaje koji se kod Polibija odvijaju u dva dana. To može biti razlog za preispitivanje zapovjedništva na dan bitke. Sljedećeg dana, dana bitke, zapovjedništvo je preuzeo Varon.⁴⁷

Na kartažanskoj se strani vijećalo i smišljalo strategiju, a njihovi su zapovjednici iznosili svoja mišljenja. Zanimljiva je anegdota, koju je zapisao Plutarh, kako je kartažanski časnik imenom Gisgo komentirao koliko je rimska vojska brojnija od njihove, na što mu je Hanibal odgovorio: „Jedna druga stvar koju nisi primjetio, Gisgo, još je više nevjerovatna: iako ih ima toliko, među njima nema nijedan koji se zove Gisgo.“⁴⁸

4. SUDAR DVIJU SILA

4.1. Naoružanje vojske

Prije samog opisa bitke kod Kane, obojica historiografa daju detaljan opis opreme kartažanske vojske. Međutim, ni Livije ni Polibije ovdje ne opisuju opremu rimskih vojnika, Livije u prvoj knjizi govori o tome koje je oružje nosio pojedini stalež.⁴⁹ No taj se opis odnosi na vrijeme prije punskih ratova. Polibije, s druge strane, piše za grčku publiku i zato posvećuje dosta pažnje detaljima koji su Rimljanima bili poznati. Tako u 6. knjizi *Povijesti* detaljno opisuje rimski vojni sustav i opremu vojnika.⁵⁰

Rimljani su, kako je bilo uobičajeno, kod Kane nosili tipičnu opremu legionara koja uključuje *pilum* (koplje za bacanje), kacigu, štit i oklop.⁵¹ Kartažani su, zbog kulturoloških razlika naroda u vojsci, imali raznu opremu. Lako pješništvo činili su Hispanci i Gali, a teško afrički ratnici. Hispanci su se borili sa zavnutim mačevima za rezanje i ubadanje, a za obranu su nosili ovalni štit. Nosili su svoju narodnu odjeću: bijele tunike s ljubičastim rubom. Gali su nosili dugi mač isključivo za rezanje, a oklop uglavnom nisu nosili, nego su bili goli iznad pasa. Afrički su vojnici izgledali kao Rimljani jer su bili opremljeni oružjem i opremom koju

---

⁴⁵ Plb. 3.112.1-3.

⁴⁶ Liv. 22.45.5.

⁴⁷ Plb. 3.113.1; Liv. 22.45.5.

⁴⁸ Plut. Fab. 15.2.

⁴⁹ Vidi Liv. 1.43.1-9.

⁵⁰ Vidi Plb. 6.22.-23.

⁵¹ Bagnall 2002, 26.

su pokupili iz prethodnih bitaka kod Trebije i Trazimene. Lako je pješništvo nosilo razne sulice i pračke. Među njima su bili i poznati balearski praćari koje je Hanibal slao ispred ostatka vojske. Oni su obično nosili tri pračke koje su koristili ovisno o udaljenosti neprijatelja.⁵² Lako naoružani pješnici obično su nosili jednostavan oklop od kože ili kakav manji štit.⁵³

Konjica je bila podijeljena na dvije strane: teško naoružana konjica na lijevom krilu i laka numidska konjica na desnom. Teška kartažanska konjica nosila je dva koplja za bacanje i zavnuti mač te teški štit za obranu. Numidska je konjica bila lakše naoružana, ponekad bez sedla i uzda, bez oklopa, s malim štitovima, sulicama i mačevima.⁵⁴

4.2. Postrojavanje vojske

Rimljani su postrojili vojsku tako da su konjicu postavili na krila: rimsku na lijevo, savezničku na desno, a pješništvo je činilo sredinu. Budući da su bili mnogo brojniji od Kartažana, njihov je bojni red mogao biti dosta duži od kartažanskog, no Rimljani su povećali dubinu, a ne dužinu. Manipuli su bili postavljeni bliže jedni drugima ili su razmaci bili manji tako da se povećala dubina, a čelo se smanjilo.⁵⁵ Time je rimska vojska imala čelo podjednako veliko kao Kartažani.⁵⁶

Rimska vojska gledala je na jug, a kartažanska na sjever tako da nikome nije smetao izlazak sunca. Livije tvrdi kako se digao vjetar, koji stanovnici tog područja nazivaju Volturino, i unosio mnogo prašine Rimljanima u oči te im priječio pogled.⁵⁷ Možda bismo ipak trebali uzeti takve izjave sa zadržkom imajući u vidu pristranost Livija i njegovu težnju opravdavanja rimskog poraza.

Budući da su obje vojske imale rijeku Aufid na jednoj strani, Varon je bio uvjeren kako Hanibal nema puno prostora za kretanje.⁵⁸ Paulo je želio izbjeći borbu na otvorenom prostoru, dok je, s druge strane, Varon bio potpuno suprotnog mišljenja te smatrao prostor kod Kane prikladnim za sukob s Hanibalom.⁵⁹ Tako je zapovjedio da se vojska postroji.

Rimski su centar držali Gnej Servilije Gemin i Marko Atilije Regul, konzuli prethodne godine, dok su sadašnji konzuli bili na bokovima: Varon na lijevom, Emilije Paulo na

---

⁵² Healy 1994, 71.

⁵³ Opis kartažanske vojske prema Plb. 3.114.1-4; Liv. 22.46.1-6.

⁵⁴ Usp. Healy 1994, 84.

⁵⁵ Usp. Plb. 3.113.3.

⁵⁶ Healy 1994, 76.

⁵⁷ Usp. Plb. 3.114.8; Liv. 22.46.8-9.

⁵⁸ Healy 1994, 73.

⁵⁹ Plb. 3.110.3.

desnom.⁶⁰ Polibije i Livije slažu se oko toga da je Varon bio zapovjednik,⁶¹ ali Livije naglašava da je odluka o zametanju boja s Hanibalom bila potpuno njegova (*nihil consulto collega signum proposuit*).⁶²

Hanibal je zapovjedio da se u sredini poredaju Hispanci i Gali kojima su zapovijedali on i njegov brat Magon, a da se na krilima iza redova pješaka postave afrički teže naoružani vojnici. Na lijevom krilu, uz rijeku, bilo je 6500 hispanskih i galskih konjanika koje je vodio Hazdrubal. Desno je krilo držalo 3500 Numiđana pod Maharbalom (prema Liviju) ili Hanonom (prema Polibiju).⁶³ Hanibalov je naum bio konjicom poraziti rimsku konjicu i otići Rimljanima iza leđa kako bi potom njegovi iskusni afrički vojnici pritisnuli krila i okružili Rimljane.⁶⁴

4.3. Glavni sukob

Vojske su krenule jedna prema drugoj. Hanibal je vodio središnje postrojbe naprijed i već počeo s taktičkim potezom. Stvarao je, naime, konveksan oblik linije prema Rimljanima. Polibije je o tome zapisao:

„λαβὼν τὰ μέσα τῶν Ἰβήρων καὶ Κελτῶν τάγματα προῆγε καὶ ἄλλα τούτοις ἐκ τοῦ κατὰ λόγον παρίστανε ζυγοῦντα, μηνοειδῆ ποιῶν τὸ κύρτωμα καὶ λεπτύνων τὸ τούτων αὐτῶν σχῆμα.“⁶⁵

(Uzevši središnje odrede Hispanaca i Gala, odveo ih je naprijed, a ostale je zato postavio prema razmjeru (?) s njima povezane,⁶⁶ stvarajući izbočinu u obliku polumjeseca i sužujući njihovo vrstanje.)

Prvi sudar dviju vojski dogodio se na bokovima gdje su bili konjanici. Numidski konjanici, koji su činili desno krilo kartažanske vojske, zalijetali su se i izbacivali koplja na rimsku savezničku konjicu.⁶⁷ Na kartažanskom lijevom krilu hispanski i galski ratnici silazili su s konja i borili se kao pješaci što Polibije to opisuje kao barbarski način borbe.⁶⁸ I već ovdje, Hispanci i Gali tjeraju Rimljane. Nakon toga, odlaze Rimljanima iza leđa i prelaze na desno krilo gdje pomažu numidskim konjanicima u boju s rimskim saveznicima.⁶⁹

---

⁶⁰ Plb. 3.114.6; Liv. 22.45.8.

⁶¹ Plb. 3.113.1; Liv. 22.45.5.

⁶² Liv. 22.45.5.

⁶³ Usp. Plb. 3.114.7; Liv. 22.46.7.

⁶⁴ Healy 1994, 77.

⁶⁵ Plb. 3.113.8.

⁶⁶ Nije potpuno jasan dio rečenice καὶ ἄλλα τούτοις ἐκ τοῦ κατὰ λόγον παρίστανε ζυγοῦντα kada se doslovno prevede. Engleski prijevod glasi: „and so arranged the other companies next these in regular gradations“ (Shurckburgh 1889.)

⁶⁷ Healy 1994, 84.

⁶⁸ Plb. 3.115.2.

⁶⁹ Plb. 3.116.6.

Ovdje Livije pripovijeda jedan događaj u kojemu su Numiđani sakrili oružje ispod odjeće i odjahali prema Rimljanima. Sišavši s konja, bacili su oružje na tlo ispred Rimljana i odvedeni su kao zarobljenici na kraj rimskih redova. Kada se većina Rimljana zaokupila bitkom, Numiđani su izvadili oružje, uzeli štitove poginulih ratnika i počeli napadati Rimljane straga. Nakon što su dakle Numiđani napravili veliki pokolj i stvorili strku, Livije piše kako ih je Hazdrubal poslao u potjeru za bjeguncima.⁷⁰ Tu se nalazi jedna nedosljednost. Naime, Numiđani su se nalazili na kartažanskom desnom krilu, a Hazdrubal je zapovijedao lijevim krilom. Livije podrazumijeva da je Hazdrubal prešao na desno krilo iako nam, za razliku od Polibija, to nije prethodno rekao.

Polibije nije zapisao tu, možda izmišljenu priču, nego je objasnio kako je napad s leđa došao od Hazdrubalove konjice koja se, porazivši rimsko desno krilo, zaokrenula Rimljanima iza leđa da napadne savezničke konjice na rimskom lijevom krilu.⁷¹ Livije često optužuje Hanibala za varke i prijevare, a tako i ovdje koristi izraz *Punica fraude* (feničkom prijevarom).⁷² Čini se da želi s ciljem opravdavanja rimskog poraza prikazati da je Hanibal pobijedio varanjem.

Usred žestokog boja Hanibal je stajao sa svojim u centru i polako ih vodio u povlačenje stvarajući tako polukrug oko Rimljana.⁷³ U opisu tog povlačenja Livije ne odaje kako je ono učinjeno namjerno i po zapovijedi, već se čini kao da se spontano dogodilo. S druge strane, Polibije piše da su se Rimljani po Hanibalovoj zamisli (*κατὰ τὴν Ἀννίβου πρόνοιαν*) zbog tjeranja Gala našli uhvaćeni između afričkih vojnika.⁷⁴ Konjanici su polukrug, koji su Hanibalovi vojnici napravili oko Rimljana, zatvorili u krug te su se Rimljani našli potpuno opkoljeni. U takvoj situaciji Rimljani su bili nemoćni i jedini im je izlaz bio probiti neprijateljsku liniju i pokušati pobjeći. Ostatak bitke bio je zapravo više pokolj nego borba.

4.4. Rimska *fortitudo*

Prema Polibiju i Paulo i Hanibal su tijekom bitke sokolili svoje ljude i vodili ih u juriš.⁷⁵ Čini se kao da su njih dvojica glavni zapovjednici svojih vojski: kartažanske Hanibal, rimske Paulo, a ne Varon. Ako je, kako pišu oba historiografa, Varon bio zapovjednik tog

---

⁷⁰ Usp. Liv. 22.48.1.

⁷¹ Plb. 3.116.6.

⁷² Liv. 22.48.1.

⁷³ Usp. Liv. 22.47.6-8.

⁷⁴ Plb. 3.115.11.

⁷⁵ Plb. 3.116.2.

dana,⁷⁶ zašto je Paulo imao takvu važnu ulogu – držati stranu nasuprot Hanibalu? Polibije, iako ne stavlja djeda svog patrona za zapovjednika tog dana, ipak ga prikazuje kao herojskog vođu.⁷⁷

Livije opisuje smrt Paula kao velikog junaka. Takav opis danas podsjeća na kliše iz američkih filmova „*No, leave me here, save yourself*“. Paulo je odmah na početku bitke jako pogođen kamenom iz pračke, no više se puta suprotstavio Hanibalu i obnovio boj dok su ga štitili rimski konjanici.⁷⁸ Kada više nije mogao jahati, i drugi su konjanici sjahali, na što je Hanibal navodno izjavio: „quam mallem, victos mihi traderet“⁷⁹ (kako bih još više volio da mi ih je predao okovane). Time je želio reći da su Rimljani silaskom s konja samo ubrzali gubitak bitke. Dok su jedni bježali, a drugi se borili, Paulu je prišao vojni tribun Gnej Lentul i poticao ga da bježi:

„L. Aemili,' inquit 'quem unum insontem culpae cladis hodiernae dei respicere debent, cape hunc equum, dum et tibi virium aliquid superest et comes ego te tollere possum ac protegere. ne funestam hanc pugnam morte consulis feceris; etiam sine hoc lacrimarum satis luctusque est.“⁸⁰

(‘Lucije Emilije,’ reče ‘jedini kojega bogovi trebaju smatrati nevinim od današnje nesreće, uzmi ovog konja dok imaš još nešto snage i ja te mogu podići i štititi. Nemoj učiniti ovu bitkom žalosnom zbog smrti konzula. Već i bez ovoga ima dosta za suze i tugu.’)

Paulo se dakako odbio predati i rekao Lentulu neka sebe spasi, a njega neka ostavi da umre među svojim vojnicima jer mu je bolje umrijeti nego kasnije kriviti Varona kako bi branio svoju nevinost.⁸¹

Nakon bitke u dvama rimskim logorima vojnici su bili polunaoružani i bez zapovjedništva. Oni iz većeg logora poslali su glasnika u manji logor da ih pozove k njima. Između dva logora bilo je dosta neprijatelja tako da se nisu usudili prelaziti.⁸² Livije pripovijeda kako je tada vojni tribun Publije Sempronije Tuditan održao junački govor vojnicima:

„capi ergo mavultis' inquit 'ab avarissimo et crudelissimo hoste, aestimarique capita vestra et exquiri pretia ab interrogantibus, Romanus civis sis an Latinus socius, ut ex tua contumelia et miseria alteri honos quaeratur? non tu si quidem L. Aemili consulis, qui se bene mori quam turpiter vivere maluit, et tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulatim iacent, cives estis. sed antequam opprimit lux maioraque hostium agmina obsaeipiunt iter, per hos, qui inordinati atque inconpositi obstrepunt portis, erumpamus. ferro atque audacia via fit quamvis per

---

⁷⁶ Vidi bilj. 47.

⁷⁷ Usp. Plb. 3.116.1-4; Clare, 2014.

⁷⁸ Liv. 22.49.2.

⁷⁹ Liv. 22.49.3.

⁸⁰ Liv. 22.49.7-8.

⁸¹ Liv. 22.49.11.

⁸² Usp. Liv. 50.4-5.

confertos hostis. cuneo quidem hoc laxum atque solutum agmen, ut si nihil obstet, disicias. itaque ite mecum, qui et vosmet ipsos et rem publicam salvam vultis.“⁸³

(‘Zar više želite’ reče ‘da vas zarobi najpohlepniji i najokrutniji neprijatelj, da vaše glave procjenjuju i traže cijenu oni koji pitaju ‘Jesi li rimski građanin ili latinski saveznik?’ zato da se zbog tvoje nevolje i jada traži čast za drugoga? Ti ne! Ako ste ljudi konzula Lucija Emilija, koji je više htio dobro umrijeti nego sramotno živjeti, i toliko hrabrih muževa koji oko njega u hrpama leže. Nego prije nego svane zora i više neprijateljskih grupa spriječe put, probijmo se kroz ove koji zbunjeni i u neredu buče na ulazu. Mačem i odvažnošću stvara se pravi put kroz zbijene neprijatelje. Klinom možeš razbiti ovu neorganiziranu i raspuštenu četu, kao da ništa nije na putu. Stoga pođite sa mnom vi koji želite i sebe same i državu spasiti.’)

4.5. Hanibalova pobjeda

Kada su Hanibalu svi čestitali nakon bitke i savjetovali da se i on i vojnici odmore, Maharbal je smatrao da se ne treba gubiti vrijeme, nego nastaviti dalje. Navodno je rekao Hanibalu da će za pet dana imati gozbu na Kapitoliju. Hanibal je pohvalio Maharbalovu volju, ali je smatrao da treba vremena za razmišljati. Na to je Maharbal rekao: „Bogovi nisu sve dali istom čovjeku. Pobjediti, Hanibale, znaš, iskoristiti pobjedu ne znaš.“⁸⁴ Istinitost te Livijeve priče pomalo je upitna jer je Maharbal teško mogao znati za običaj pravljenja gozbe na Kapitoliju za uspješne rimske zapovjednike.⁸⁵

5. POSLJEDICE TEŠKOG PORAZA

Brojke poginulih, zarobljenih i pobjeglih vojnika variraju između Livija i Polibija. Tako Livije govori o 3000 zarobljenih, dok Polibije tvrdi da je zarobljeno 10 000 Rimljana iz logora. Prema Polibiju palo ih je čak 70 000, a Livije spominje brojku od 42 700 vojnika.⁸⁶ To je velika razlika, no ono što je u svakom slučaju sigurno jest da je rimska vojska doživjela katastrofalan poraz i raspad vojske. Još veći problem bio je što su mnogi od poginulih bili važni činovnici. Tako je kod Kane palo čak 80 senatora i 29 vojnih tribuna, brojni bivši konzuli, pretori i edili.⁸⁷

Livije donosi slikovit prikaz grozota te bitke. Među hrpama poginulih boraca našli su neke s glavama u zemlji jer su si, iskopavši rupu, zakopali glavu kako bi se ugušili i izbjegli strašnju sudbinu.⁸⁸ Nadalje, Livije piše:

„praecipue convertit omnes subtractus Numida mortuo superincubanti Romano vivus naso auribusque laceratis, cum ille manibus ad capiendum telum inutilibus in rabiem ira versa laniando dentibus hostem expirasset.“⁸⁹

---

⁸³ Liv. 22.50.6-9.

⁸⁴ Usp. Liv. 22.51.1-4.

⁸⁵ Clare, 2014.

⁸⁶ Usp. Plb. 3.117.3; Liv. 22.49.15.

⁸⁷ McNab 2010, 21.

⁸⁸ Liv. 22.51.8.

(Posebno je svima privukao pažnju živi Numiđanin s razderanim nosom i ušima, iznad kojeg je ležao mrtav Rimljanin. Kada onaj (sc. Rimljanin) rukama nije mogao uzeti oružje, žestina se okrenula u bijes i izdahnuo je zubima grizući neprijatelja.)

Nešto više od 3000 Rimljana pobjeglo je u obližnja mjesta, a 50-ak (prema Polibiju) odnosno 70-ak konjanika (prema Liviju) pobjeglo je s Varonom u Venuziju.⁹⁰ Venuzija (dan. Venosa) udaljena je oko 50 kilometara od Kane i nalazila se na cesti *via Appia* koja povezuje Rim i jugoistočnu Italiju. Varon je vjerojatno planirao tom cestom što prije doći u Rim i javiti što se dogodilo.⁹¹

Od kartažanske vojske poginulo je 5500 pješaka, i to uglavnom Gala, dok je palo samo oko 200 konjanika.⁹² Obje strane pokazale su gorljivu borbenost, no Kartažani su nadvladali zbog jačeg konjaništva. Polibije smatra kako je ta bitka ostavila pouku da je u stvarnom ratovanju bolje imati dvostruko manje pješaka, a nadmoć u konjici, nego jednak broj u obje kategorije.⁹³ Tom pobjedom Kartažani su postali gospodari obale i velikog područja *Magnae Graeciae*. Tarentum se predao, a Arpi i neki kampanjski gradovi pozvali su Hanibala sebi.⁹⁴

6. PITANJE ZAPOVJEDNIŠTVA KOD RIMLJANA

Budući da je Livije vjerojatno koristio Polibijeve spise, ono što obojica tvrde, ne mora nužno biti istinito. Primjer za to je pitanje o zapovjedništvu vojske tog dana. Naime, dva konzula, koja su vodila rimsku vojsku, izmjenjivala su se svaki dan u zapovjedništvu. Postavlja se pitanje tko je bio zapovjednik na dan same bitke, a time i odgovoran za dotada najgori poraz rimske vojske?

Polibije i Livije, koji ovdje slijedi Polibija, navode da je Terencije Varon bio na čelu tog dana.⁹⁵ Međutim, postoji nekoliko činjenica koje izgledaju kao da nisu u skladu s time. Prvo, običaj je bio da zapovjednik vojske bude na desnom krilu, gdje je bila rimska konjica, no ondje je bio konzul Emilije Paulo.⁹⁶ Varon je bio na lijevom krilu sa savezničkom konjicom.⁹⁷ Nadalje, Emilije je ranjen već na početku bitke i kada je postalo očito da Rimljani gube, nije iskoristio priliku da pobjegne, već je izabrao sigurnu smrt.⁹⁸ Zašto bi to učinio, ako

---

⁸⁹ Liv. 22.51.9.

⁹⁰ Plb. 3.116.13; Liv. 22.49.14.

⁹¹ Usp. Clare, 2014.

⁹² Plb. 3.117.6.

⁹³ Plb. 3.117.5.

⁹⁴ Plb. 3.118.7-8.

⁹⁵ Vidi bilj. 47.

⁹⁶ Healy 1994, 70.

⁹⁷ Plb. 3.114.6; Liv. 22.45.8

⁹⁸ Liv. 22.49.8-11.

ne da izbjegne sramotu i krivnju zbog poraza? S druge strane, Varon je pobjegao s malobrojnomo savezničkom konjicom i pri dolasku u Rim dočekan je raširenih ruku.⁹⁹ Očito je da Senat nije krivio Varona. Štoviše, Varon je dvije godine kasnije postao prokonzul Picena,¹⁰⁰ zatim je bio poslan braniti Etruriju protiv Hanibala 208. – 207. g. pr. Kr.,¹⁰¹ te je bio jedan od trojice poslanika u Africi 200. godine.¹⁰² Nadalje, Polibije piše kako je Hanibal hrabreći vojnike pred bitku kod Zame 202. godine podsjećao ih na prijašnje pobjede i pri tome naveo da se kod Kane borio protiv Emilija.¹⁰³ Sve to stvara sumnju da je zapovjednik rimske vojske u bitki kod Kane bio Varon, a ne Paulo. Povjesničar Gregory Daly zaključuje da je nemoguće sa sigurnošću odrediti tko je bio zapovjednik tog dana.¹⁰⁴

Na pitanje „zašto su Rimljani Varona dočekali raširenih ruku nakon poraza kod Kane?“ Livije nudi odgovor u 61. poglavlju gdje kaže kako su Rimljani bili tako velikog duha u toj teškoj situaciji, da su Varona primili i čak mu zahvaljivali jer nije pao u beznade (*non desperasset*) po pitanju države.¹⁰⁵ To bi doduše moglo lakše prihvatljivo nego shvatiti njegov i Polibijev izvještaj kao svojevrsan pamflet protiv Varona, u kojemu su ga stavili na mjesto krivca za poraz. Činjenica je da Varon nije bio vojni genij, ali nije bio ništa lošiji od svojih prethodnika koji su jednako doživjeli velike poraze, poput Flaminija.¹⁰⁶

7. ZAKLJUČAK

Polibijev i Livijev opis bitke kod Kane 216. g. pr. Kr., u kojoj je Hanibal zadao Rimljanima strahovit poraz, pokazuje mnoge sličnosti, ali i razlike s obzirom na način pripovijedanja i uporabe motiva. Analizirajući Polibijev i Livijev redosljed opisivanja bitke primjećujemo u biti veliku sličnost. Obojica spominju postavljanje dva rimska logora, jednog s jedne i drugog s druge strane rijeke. Zatim, njihovi su opisi izgleda Gala i Hispanaca jednako detaljni i sadržajem isti. Velika je poveznica i to što obojica navode kako je rimska vojska gledala na jug, a kartažanska na sjever. Zanimljivo je da su obojica smatrala važnim zapisati tu činjenicu. Taj podatak nam govori samo to da nijednoj strani izlazeće sunce nije ometalo vid. Livije je tu zasigurno slijedio Polibija. Nadalje, jednako opisuju tijek bitke:

---

⁹⁹ Liv. 22.61.14-15.

¹⁰⁰ Liv. 23.32.19.

¹⁰¹ Liv. 27.35.2.

¹⁰² Liv. 31.11.18.

¹⁰³ Plb. 15.11.8.

¹⁰⁴ Daly 2002, 120.

¹⁰⁵ Liv. 22.61.14-15.

¹⁰⁶ McNab 2010, 30.

sukob konjica na krilima, konveksnu liniju Kartažana, povlačenje, opkoljavanje i poraz. Iako i jedan i drugi okrivljuju Varona za poraz, Livije je malo oštrije raspoložen prema njemu.

Livije je sklon dramatičnom pripovijedanju i iznosi neke kraće priče u svome izvještaju koje kod Polibija ne postoje. Primjerice, ispričao je kako su Numidani sakrili oružje ispod odjeće i odjahali Rimljanima tobože da se predaju, a onda su ih napali s leđa. Također, njegov prikaz rimskog junaštva kod Emilija Paula ili Sempronija Tuditana ne može se naći kod Polibija, barem ne u tolikoj mjeri. Nadalje, Livije slijedi Polibija i u navođenju zapovjednika rimske i kartažanske vojske, no razlikuje se po tome što on na čelo desnog kartažanskog krila stavlja Maharbala, a Polibije Hanona.

Dok Livije slijedi Polibija kada iznosi broj Kartažana, ne navodi broj rimskih vojnika govoreći kako se pisci, koji su pisali o tom događaju, međusobno toliko razlikuju po brojkama da je jako teško odrediti o koliko se vojnika radi. To nam je ujedno i podatak kako je Livije imao na raspolaganju nekoliko izvora za svoj rad, a vrlo je vjerojatno da je među njima bilo i Polibijevo djelo. S druge strane, možda Livije namjerno skriva broj kako bi uklonio ili barem umanjio sramotu zbog poraza.

Velike sličnosti između opisa bitke u Polibija i Livija postoje iz dva moguća razloga: ili su obojica imali pred sobom iste povijesne izvore ili se Livije odlučio držati Polibijeva izvještaja. Razlike koje postoje među njima temelje se na Livijevim dodacima, ali i na različitom poimanju pisanja povijesti. Livije shvaća povijest kao književnu vrstu poput pripovijetke ili epa te želi pobuditi emocije nacionalnog ponosa, dok je Polibije više svjestan važnosti istine i prenošenja znanja slijedećim generacijama. Zato Livije prepričava zanimljive priče o junacima i daje plastičan opis bitke. Imena koja Polibije ne navodi, očito je preuzeo iz drugih izvora. Iako je sam „kostur“ opisa bitke Livije preuzeo od Polibija, njegovi dodaci stvaraju upotpunjeniju i življu sliku o tome događaju koji i dan-danas može zaintrigirati svakoga čovjeka.

LITERATURA

Objavljeni izvori¹⁰⁷

Butler, H. E., ur. 1922. *Quintilian, Institutio Oratoria*. Dostupno na <http://rx.hu/Me6b>
[Pristupljeno 7. srpnja 2017.]

Büttner-Wobst, T., ur. 1893. *Polybius, Histories*. Dostupno na: <http://rx.hu/mbuW>
[Pristupljeno 2. rujna 2017.]

Perrin, B., ur. 1916. *Plutarch, Fabius Maximus*. Dostupno na: <http://rx.hu/Xcpg>
[Pristupljeno 5. srpnja 2017.]

Shurckburgh, S. E., prev. 1889. *Polybius, Histories*. Dostupno na:
<https://goo.gl/9c6zpj> [Pristupljeno 2. rujna 2017.]

Weissenborn, W., ur. 1884. *Livy, The History of Rome*. Dostupno na:
<http://rx.hu/SyZD> [Pristupljeno 2. rujna 2017.]

Wilkins, A. S., ur. 1911. *M. Tullius Cicero, Brutus*. Dostupno na: <http://rx.hu/aSgT>
[Pristupljeno 2. rujna 2017.]

Wilkins, A. S., ur. 1911. *M. Tullius Cicero, Topica*. Dostupno na: <http://rx.hu/uwY1>
[Pristupljeno 12. kolovoza 2017.]

Literatura

Bagnall, N. 2002. *The Punic Wars*. Oxford: Osprey Publishing.

Clare, J. D. 2014. *Livy On the Battle of Cannae (216bc)*. Dostupno na:
<http://rx.hu/fVrS> [Pristupljeno 23. kolovoza 2017.]

Daly, G. 2002. *Cannae: The Experience of Battle in the Second Punic War*. London:
Routledge.

Ebeling, H. L. 1907. Livy and Polybius: Their Style and Methods of Historical
Composition. *The Classical Weekly*, 4(1), str. 26-28.

Hammond, N. G. L., Sucullard, H. H. 1970. *The Oxford Classical Dictionary*.
Oxford: Clarendon Press.

Hart, L. 1967. *The Strategy Of Indirect Approach*. London: Faber And Faber Limited
London.

Healy, M. 1994. *Cannae 216 BC: Hannibal smashes Rome's army*. Oxford: Osprey
Publishing.

---

¹⁰⁷ Napomena: Svi korišteni objavljeni antički izvori nalaze se na web stranici digitalne knjižnice Perseus Digital Library <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (pristupljeno 2. rujna 2017.).

Lesky, A. 2001. *Povijest grčke književnosti*. Preveo s njemačkog Zdeslav Dukat. Zagreb: Golden marketing.

McNab, C. 2010. *The Roman Army: The greatest war machine of the ancient world*. Oxford: Osprey Publishing.

Mosig, Y., Belhassen, I. 2006. Revision and reconstruction in the Punic Wars: Cannae revisited. *The International Journal of the Humanities*, 4(2), str. 103-110.

Musić, A. 1942. *Nacrt grčkih i rimskih starina*. Zagreb: Hrvatska državna tiskara.

Sironić, M., Salopek D. 1977. Grčka književnost. U: *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, str. 7-187. Zagreb: Mladost.

Smith, W. 1854. 1873. *Dictionary of Greek and Roman Geography*. Vol. 1, 3. London: John Murray; Boston: Little, Brown and Company.

Smith, W. 1870. 1880. *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*. Vol 1, 2. London: John Murray; Boston: Little, Brown and Company.

Vratović, V. 1977. Rimska književnost. U: *Povijest svjetske književnosti*, knj. 2, str. 189-312. Zagreb: Mladost.

Rječnici

Divković, M. 2006. *Latinsko-hrvatski rječnik*. Pretisak. Bjelovar: Dunja d.o.o. [Orig. izd. 1900.]

Senc, S. 1991. *Grčko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Naprijed. [Orig. izd. 1910.]